

Bondar V. I. The autonomy of the individual student as sistematic factor of formation of the subjectivity in the process of learning the profession of a teacher. The publication carried out a logical analysis of the correlation and strategic function of the categories "activity", "independence", "creativity" in the formation of subjectivity of a person at different age stages of its formation and development. The focus of the author was search the aggregate subject qualities of young people who can to a certain extent to meet the requirements of their chosen future profession.

Disclosed as subject-activity approach to training and the formation of subjectivity of the modern teacher gave the opportunity to open new prospects for the understanding of the phenomena of "activity – independence – creativity" as an internal environment factors of the success of his professional activity. It is the high level of human independence provides high performance it organization, and responsibilities for their own behaviour, learning outcomes and labour, of self-control activities and health with her strong-willed, cognitive, Samosenko components of subjectivity in the structure of autonomy in educational, social and scientific knowledge.

Keywords: subjectivity, the formation and development, educational, scientific-pedagogical activity, subject-activity approach, the parameters estimation and the criteria of efficacy of activity, divergent and critical thinking, motivational and emotional stability of subjectivity.

Відомості про автора:

Бондар Володимир Іванович – дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Статтю подано до друку 10.10.2016.

УДК 159.923.2: 615.851.4
© К. Ю. Ушакова, 2017

К. Ю. Ушакова (м. Київ)

СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ

Ушакова К. Ю. Соціальні та психологічні чинники розвитку професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів. В статті розкрито результати емпіричного вивчення соціальних і психологічних чинників розвитку професійної «Я-концепції» студентів коледжів медичного профілю. Подано розуміння психологічної сутності та структури феномена «професійна «Я-концепція» майбутніх фахівців у галузі медицини». Презентовано авторську модифікацію анкети, застосованої з метою емпіричного дослідження соціальних і психологічних чинників розвитку професійної «Я-концепції» студентів 1-4 курсів медичних коледжів. Розкрито одержані кількісні та якісні показники значущості соціальних і психологічних чинників у процесі розвитку професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів.

Ключові слова: професійна «Я-концепція», розвиток, чинники, студенти медичних коледжів.

Постановка проблеми. На тлі сьогодення реформування вітчизняної освітньої сфери актуалізує проблему гармонізації «Я-концепції» особистості всіх учасників навчально-виховного процесу на усіх ланках, від дошкільної до вищої освіти. Важливим аспектом зазначеної проблеми є розвиток «Я-концепції» майбутнього фахівця в умовах професійного навчання та основні чинники такого процесу. Адже уявлення студента про себе як майбутнього професіонала, що є невід'ємним складником «Я-концепції» особистості загалом, повинні гармонійно інтегруватися й до усієї системи його уявлень про себе. Нагальним вважаємо вивчення окресленого аспекту для майбутніх фахівців допомагаючих професій. У зв'язку з цим дослідження основних чинників розвитку професійної «Я-концепції» студентів медичних

навчальних закладів, що сприятиме обґрунтуванню умов гармонізації цього процесу на етапі їх навчання, є досить важливим для сучасної психологічної науки та педагогічної практики.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема становлення професійної «Я-концепції» у студентської молоді останнім часом знаходиться в епіцентрі наукового дискурсу вітчизняних психологів. Теоретичний аналіз ряду наукових психологічних досліджень дозволив установити, що їх більша частина присвячувалася різним аспектам становлення професійної «Я-концепції» студентів вищих навчальних закладів у процесі їх навчання. Зокрема у галузі вікової та педагогічної психології науковці досліджували такі аспекти цієї проблеми, як: психологічні засади розвитку професійної «Я-концепції» у майбутніх юристів (Р. В. Каламаж); психологічні чинники становлення професійного образу «Я» у майбутніх психологів (С. О. Ренке); специфіку формування професійної складової «Я-концепції» у студентів факультетів фізичного виховання і спорту вищих навчальних закладів (В. О. Швидкий); у галузі загальної психології та історії психології – особливості професійної «Я-концепції» майбутніх фахівців у сфері правоохоронної діяльності (П. В. Макаренко).

У роботах згаданих авторів переконливо доведено низку тверджень, які мають теоретичну значущість і є суттєвим внеском у розробку проблеми розвитку професійної «Я-концепції» студентів вищих навчальних закладів. Підкреслимо, що ці твердження стали важливими для уточнення психологічної сутності та структури феномена «професійна «Я-концепція» майбутніх фахівців у галузі медицини» в межах нашого дослідження.

За твердженнями Р. В. Каламаж, професійна «Я-концепція» майбутнього юриста є специфічною складовою його загальної «Я-концепції», що зумовлена особливостями його професійної діяльності. За визначенням вченої, професійна «Я-концепція» майбутніх фахівців у галузі юриспруденції виступає складним багаторівневим особистісним утворенням, у якому інтегруються: низка цінностей, що стосуються обраної професії, юридичної спільноти й особистості; множина професійних та особистісних якостей, знання, вміння і навички майбутнього юриста. На її погляд, професійна «Я-концепція» юриста не лише сприяє його самовизначенню в системі юридичних професій, а й слугує основою професійного розвитку. Психолог установила, що професійна «Я-концепція» майбутнього юриста є інтеграційною ланкою у системі «особистість майбутнього фахівця – професійна діяльність – умови юридичної діяльності». З огляду на цю систему, відбувається самоідентифікація студента щодо обраного напрямку професійної самореалізації, визначення еталонів і стандартів самооцінювання як суб'єкта професійної діяльності, вироблення основ майстерності та індивідуального стилю діяльності [2].

За результатами проведеного дослідження психологічних чинників становлення професійного образу «Я» у майбутніх психологів С. О. Ренке вдалося виокремити основні структурні компоненти цього процесу. На погляд дослідника, такими компонентами є: усвідомлення студентами образу та вимог до своєї професійної діяльності; прийняття професійних цінностей і норм поведінки майбутнього психолога; позитивне емоційно-ціннісне ставлення до обраної професії та до себе; мотив саморозвитку [6].

Вивченню професійної складової «Я-концепції» у студентів факультетів фізичного виховання і спорту вищих навчальних закладів, які з дитинства займалися спортом, та визначенню основних умов її ефективного розвитку присвячено роботу В. О. Швидкого. Науковцю вдалося довести, що професійна складова «Я-концепції» майбутніх фахівців у спортивній галузі виявляється у тісному взаємозв'язку їх ідеального «Я-образу» з усвідомленням і прийняттям ними образу фахівця цієї галузі, що заданий у соціумі. Так, він емпірично виявив, що становлення професійної складової «Я-концепції» у студентів і прийняття ними соціального еталону майбутньої фахової діяльності зумовлено особистісною, предметною та соціальною рефлексією. Складовими особистісної рефлексії визначено: саморозуміння,

самоуправління та саморозвиток. Предметна рефлексія стосується використання студентом певного дієвого досвіду, що пов'язаний із екзистенційним та екологічно доцільним ставленням індивіда до довкілля. Основні умови ефективного розвитку професійної складової «Я-концепції» майбутнього фахівця спортивної галузі є невід'ємними від трансформації буттєвої сфери його самосвідомості, самоставлення й самоконтролю [7].

За переконаннями П. В. Макаренка, перспективна самоідентифікація особистості з обраною нею професією виступає смислоутворюючим чинником професійного розвитку та водночас основним показником гармонійності (чи дисгармонійності) професійної «Я-концепції» майбутніх фахівців сфери правоохоронної діяльності [4].

Відзначимо, що в психологічній науці вивченню окремих аспектів проблеми розвитку професійної «Я-концепції» студентів коледжів різного профілю присвячено небагато робіт. А саме, предметом дослідження А. М. Лукіяничук виступила професійна ідентичність майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю. Психологу вдалося емпірично встановити, що професійна ідентичність студентів педагогічного коледжу розвивається у процесі їх входження до професійного середовища та найвиразніше відбивається в їх самоототожненні зі своєю професійною групою [3]. Об'єктом наукового інтересу С. І. Моськіна стали психологічні умови професійного розвитку студентів професійних технічних освітніх закладів. Заслужують на увагу виявлені дослідником провідні психологічні умови професійного розвитку респондентів. Такими умовами визначено процес розвитку та взаємозв'язок між основними складниками особистості студентів – професійним самовибором, самовизначенням і психолого-професійною зрілістю [5].

Мета статті. Однак, здійснений теоретичний аналіз сучасних наукових досліджень у межах психології засвідчив, що емпіричне вивчення стрижневих чинників розвитку професійної «Я-концепції» студентів коледжів медичного профілю в процесі їх професійної підготовки залишилося поза увагою дослідників у галузі вікової та педагогічної психології, що стало метою нашої публікації.

Виклад основного матеріалу. Одночасно проведений теоретичний аналіз сприяв уточненню нами розуміння психологічного смислу та структури феномена «професійна «Я-концепція» майбутніх фахівців у галузі медицини». За нашими переконаннями, цей феномен є складним інтегрованим утворенням, що містить низку уявлень і ставлень особистості щодо себе як майбутнього медичного працівника, які суттєво впливають на саморегуляцію її поведінки у професійній сфері. До структури професійної «Я-концепції» майбутніх медичних працівників зараховано такі три основних компоненти та їх конструкти: 1) когнітивний – уявлення особистості про себе як фахівця у галузі медицини, що відбиваються в образі «Я – фахівець у галузі медицини»; 2) емоційно-оцінний – містить самооцінки і самоставлення цієї особистості щодо себе як фахівця у медичній сфері; 3) поведінковий – саморегуляцію та самоконтроль особистості у професійній діяльності.

Матеріали і методи. Емпіричне дослідження чинників розвитку професійної «Я-концепції» студентів коледжів медичного профілю проводилося на базі Чернівецького медичного коледжу Буковинського державного медичного університету (м. Чернівці) та Новоселицького медичного коледжу Буковинського державного медичного університету (с. м. т. Новоселиця Чернівецької області). Контингент досліджуваних склали 307 студентів 1-4-х курсів денної форми навчання, які навчаються за спеціальністю 223. «Медсестринство».

Емпіричному виявленню соціальних і психологічних чинників розвитку професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів сприяло застосування певною мірою модифікованої нами анкети А. С. Борисюк [1]. Авторська модифікація полягала у зміні запитань анкети так, щоб вони були пов'язані з діяльністю медичного працівника. Підкреслимо, модифікована анкета

перевірялася на надійність, що підтвердилася стійкістю результатів, які було одержано після повторного анкетування досліджуваних.

Використана в процесі емпіричного дослідження анкета містить шість запитань, перших три з яких дозволяли вивчити соціальні, а наступних три – психологічні чинники розвитку професійної «Я-концепції» майбутніх фахівців у сфері медицини. Зокрема *перше* запитання «Як Ви вважаєте, наскільки престижною в Україні є професія медичного працівника?» стосувалося рівня престижності професії медичного працівника у суспільстві. Варіант відповіді *а* («дуже престижна») засвідчував високий, варіант *б* («на одному рівні з іншими професіями, що потребують вищої освіти») – середній і варіант *в* («непрестижна») – низький рівень за цим показником. Натомість *друге* запитання «Яким, на Вашу думку, є соціальний статус медичних працівників в Україні?» відбивало думку респондентів про соціальний статус медичних працівників у суспільстві. Варіанти відповідей досліджуваних на це запитання також відповідали різним рівням цього статусу. Зокрема варіант відповіді *а* («дуже високим, це еліта») – високому, варіант *б* («середнім») – відповідно середньому і варіант *в* («низьким») – низькому рівневі. Наступне, *третьє* запитання «Яким рівнем поваги користуються медичні працівники в суспільстві?» було пов'язано зі ставленням до медичних працівників у суспільстві. Зокрема високий рівень поваги до медичних працівників відбивав вибір респондентами варіанту відповіді *а* («високим, їх усі поважають»), середній – варіанту *б* («середнім, до них ставляться так само, як до інших кваліфікованих працівників»), низький – варіанту *в* («низьким, їх зневажають»), невизначений – варіанту *г* («важко відповісти, я не знаю, як до них ставиться суспільство»).

Відповіді студентів на *четверте* запитання анкети «Як Ви ставитеся до обраної Вами професії?» дозволяли встановити їх ставлення до обраної професії. А саме: варіант *а* («я пишаюся нею») – позитивне, варіант *б* («мені байдуже, адже це просто робота») – нейтральне, варіант *в* («я соромлюся своєї професії») – негативне. Рівень професійної спрямованості визначався за допомогою *п'ятого* запитання «Як обраний Вами фах впливає на Ваше життя загалом?». Варіант відповіді на це запитання віддзеркалював відповідний рівень: варіант *а* («мої життєві плани пов'язані з професією, а організація життя підпорядкована їй») – високий, варіант *б* («ніяк не впливає») – середній, варіант *в* («заважає жити так, як хотілося б») – низький. Відповіді на *шосте* запитання «Наскільки важливою для Вас є обрана Вами професія?» сприяли виявленню рівня значущості обраної професії для респондентів. Зокрема варіант відповіді *а* («дуже важливою, це сенс мого життя») відповідав високому, варіант *б* («важливою, проте це лише спосіб заробити на прожиття») – середньому і варіант *в* («зовсім не важливою, займатися можна будь-чим, що приносить заробіток») – низькому рівневі.

Отже, зовнішніми, соціальними чинниками розвитку професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів виступали: престижність професії медичного працівника у суспільстві; соціальний статус медичних працівників у суспільстві; ставлення до медичних працівників у суспільстві. Внутрішніми, психологічними чинниками визначено: ставлення особистості до майбутньої професії; місце професійної спрямованості у мотиваційній сфері особистості; значущість для особистості обраної професії.

Із метою унаочнення кількісні показники соціальних і психологічних чинників розвитку професійної «Я-концепції» майбутніх фахівців у сфері медицини подано на Рис. 1.

Як видно з Рис. 1, найбільша кількість (83,06%) респондентів пишаються обраною професією, демонструючи позитивне ставлення до неї. Водночас 16,61% студентів виявили байдуже ставлення до майбутньої професійної діяльності, вважаючи її просто роботою. Натомість 4,88% вирізняються негативним ставленням до своєї професії. Встановлено, що 72,64% досліджуваних, котрі виявили позитивне ставлення до обраної професії, пов'язують власні життєві плани з обраним фахом. Цей вибір засвідчив високий рівень їх професійної

спрямованості. Середній рівень такої спрямованості зафіксовано у 22,48% студентів. На їх думку, здійснений професійний вибір жодним чином не впливає на їх життя. На увагу заслуговує 4,88% респондентів, які мають низький рівень професійної спрямованості. Вони вважають, що здійснений вибір майбутньої професії заважає їх нормальній життєдіяльності. Водночас, незважаючи на позитивне ставлення та високий і середній рівні професійної спрямованості у значної частини досліджуваних, лише 50% надали високої значущості обраній професії. За переконаннями останніх, медицина є сенсом їх життя. Середній рівень значущості майбутньої професійної діяльності встановлено у 40,07% студентів. На наш погляд, особливої уваги потребують 9,12% респондентів, для яких обрана професія є лише засобом одержання заробітку. Водночас висвітлені кількісні показники дозволяють зробити висновок про психологічні чинники розвитку професійної «Я-концепції» студентів коледжів медичного профілю. Значний вплив на досліджуваний процес зумовлюють ставлення особистості до обраної професії, її значущість для неї та професійна спрямованість.

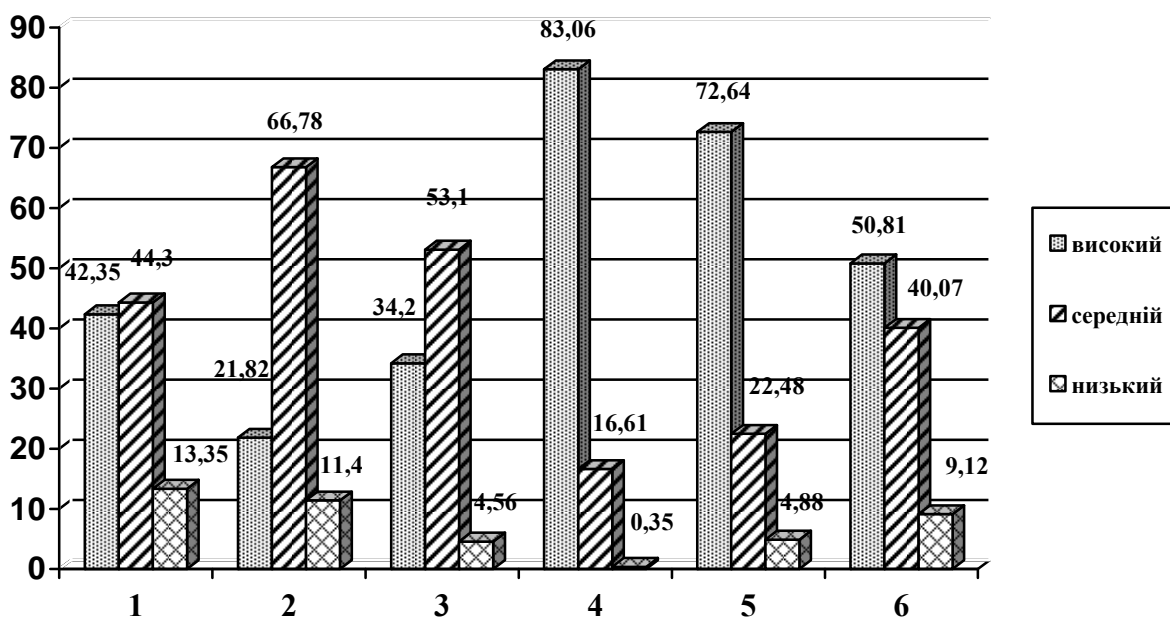

Рис. 1. Кількісні показники (%) соціально-психологічних чинників розвитку професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів

Одержані результати уможливають висновок про суттєвий позитивний вплив на розвиток професійної «Я-концепції» майбутніх фахівців у галузі медицини їх позитивного ставлення до обраної професії, високий рівень її значущості та професійної спрямованості. Натомість менш позитивно і навіть деструктивно на цей процес впливають байдуже й негативне ставлення студентів до обраної професії, середній і низький рівні важливості медичної діяльності та професійної спрямованості.

У зв'язку з високими кількісними показниками психологічних чинників особливий інтерес мають досить невеликі показники, які стосуються соціальних чинників. Одержане співвідношення таких показників дозволяє резюмувати, що у багатьох респондентів позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності, високий рівень її значущості та професійної спрямованості, не залежить від дії зовнішніх, соціальних чинників. Адже 42,35% досліджуваних вважають, що професія медичного працівника є дуже престижною в нашій країні (високий рівень); 44,3% – престижність медицини є такою ж, як і інших професій; 13,35% – непрестижною. На противагу щойно розкритим показникам престижності, порівняно з високим рівнем, лише половина (21,82%) досліджуваних надали високого соціального статусу професії

медичного працівника. Натомість, порівняно із середнім – наполовину більша кількість (66,78%) студентів висловили думку про середній соціальний статус працівників у галузі медицини. Окрім цього, встановлено, що респонденти, котрі вважають професію медичного працівника непрестижною в Україні, надали їй низький статус (11,4%). Проте престижність і рівень соціального статусу не обов'язково зумовлюють вплив на повагу до медичних працівників у суспільстві. Так, 34,2% студентів упевнені, що працівники медичної сфери користуються високим рівнем поваги у суспільстві; 53,1% – середнім і 4,56% – низьким.

Висновки. Отже, порівняно з внутрішніми, психологічними (ставлення особистості до майбутньої професії; місце професійної спрямованості у мотиваційній сфері особистості; значущість для особистості обраної професії), зовнішні, соціальні чинники (престижність професії медичного працівника у суспільстві, соціальний статус медичних працівників і ставлення до медичних працівників у суспільстві), менше впливають на розвиток професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів. Перспективним вважаємо вивчення умов гармонізації професійної «Я-концепції» студентів коледжів медичного профілю протягом їх навчання.

Ушакова Е. Ю. Социальные и психологические факторы развития профессиональной «Я-концепции» студентов медицинских колледжей. В статье отражены результаты эмпирического изучения социальных и психологических факторов развития профессиональной «Я-концепции» студентов колледжей медицинского профиля. Подано понимание психологической сущности и структуры феномена «профессиональная «Я-концепция» будущих специалистов в области медицины». Представлено авторскую модификацию анкеты, примененной с целью эмпирического исследования социальных и психологических факторов развития профессиональной «Я-концепции» студентов 1-4 курсов медицинских колледжей. Раскрыты полученные количественные и качественные показатели значимости социальных и психологических факторов в развитии профессиональной «Я-концепции» студентов медицинских колледжей.

Ключевые слова: профессиональная «Я-концепция», развитие, факторы, студенты медицинских колледжей.

Yshakova K. The Social and Psychological Factors of Development of Professional «Self-concept» of Students of Medical colleges. The article presents the results of an empirical study of social and psychological factors of development of professional «Self-concept» of students of medical colleges. Presented was copyright psychological understanding of the nature and structure of the phenomenon of «professional «Self-concept» future professionals in the medical field». Presented of authors modification questionnaire applied to the empirical study of social and psychological factors of development of professional «Self-concept» of students of 1-4 courses of medical colleges. Solved obtained quantitative and qualitative indicators of the importance of social and psychological factors in the development of professional «Self-concept» of students of medical colleges.

Keywords: professional «Self-concept», development, factors, students of medical colleges.

Література

1. *Борисюк А. С. Соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.05 / Алла Степанівна Борисюк. – Івано-Франківськ, 2011. – 575 с.*

2. *Каламаж Р. В.* Психологія формування професійної Я-концепції майбутніх юристів : дис. ... доктора. психол. наук : 19.00.07 / Руслана Володимирівна Каламаж. – Острог, 2010. – 487 с.
3. *Лукіяничук А. М.* Розвиток професійної ідентичності у майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / А. М. Лукіяничук. – Луцьк, 2010. – 18 с.
4. *Макаренко П. В.* Професійна «Я-концепція» майбутніх фахівців правоохоронної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «загальна психологія, історія психології» / П. В. Макаренко. – Харків, 2001. – 20 с.
5. *Моськін С. І.* Психологічні умови професійного становлення особистості учнів закладів профтехосвіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / С. І. Моськін. – Луцьк, 2011. – 20 с.
6. *Ренке С. О.* Психологічні чинники становлення професійного образу «Я» у майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Сергій Олександрович Ренке. – К., 2010. – 246 с.
7. *Швидкий В. О.* Особливості формування Я-концепції в професійному становленні особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / В. О. Швидкий. – К., 2007. – 18 с.

Транслітераційний переклад використаних літературних джерел

1. *Borisyuk A. S.* Sotsialno-psihologichni zasady stanovlennya profeslynoyi Identichnostl maybutnogo medichnogo psihologa : dis. ... doktora psihol. nauk : 19.00.05 / Alla Stepanivna Borisyuk. – Ivano-Frankivsk, 2011. – 575 s.
2. *Kalamazh R. V.* Psihologiya formuvannya profeslynoyi Ya-kontseptsIyi maybutnlh yuristlv : dis. ... doktora. psihol. nauk : 19.00.07 / Ruslana Volodimirlvna Kalamazh. – Ostrog, 2010. – 487 s.
3. *Luklyanchuk A. M.* Rozvitok profeslynoyi Identichnostl u maybutnlh molodshih spetsialistlv pedagoglchnogo profillyu : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psihol. nauk : 19.00.07 / A. M. Luklyanchuk. – Lutsk, 2010. – 18 s.
4. *Makarenko P. V.* Profeslyna «Ya-kontseptsIya» maybutnlh fahlvtslv pravoohoronnoyi dlyalnostl : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psihol. nauk : spets. 19.00.01 «zagalna psihologiya, IstorIya psihologIyi» / P. V. Makarenko. – Harklv, 2001. – 20 s.
5. *Moskin S. I.* Psihologichni umovi profeslynogo stanovlennya osobistostl uchnlv zakladlv proftehosvlti : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psihol. nauk : 19.00.07 / S. I. Moskin. – Lutsk, 2011. – 20 s.
6. *Renke S. O.* Psihologichni chinniki stanovlennya profeslynogo obrazu «Ya» u maybutnlh psihologlv : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Sergly Oleksandrovich Renke. – K., 2010. – 246 s.
7. *Shvidkiy V. O.* Osoblivostl formuvannya Ya-kontseptsIyi v profeslynomu stanovlenni osobistostl : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psihol. nauk : 19.00.07 / V. O. Shvidkiy. – K., 2007. – 18 s.

Відомості про автора:

Ушакова Катерина Юріївна – аспірантка кафедри психології факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 24.10.2016.